

PAX ROMANA

OORLOG EN VREDE IN DE ROMEINSE TIJD

ADRIAN GOLDSWORTHY

PAX ROMANA

Van Adrian Goldsworthy
verschenen eerder bij Uitgeverij Omniboek:

AUGUSTUS (2016)
ROMEINSE LEGIOENEN (2017)

ADRIAN GOLDSWORTHY

PAX ROMANA

ORLOG EN VREDE
IN DE ROMEINSE TIJD

Omniboek

© Nederlandse vertaling Uitgeverij Omniboek, 2017
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

First published by Weidenfeld & Nicolson, an imprint of the Orion Publishing Group,
London.

© 2016 Adrian Goldsworthy

Vertaling Roelof Posthuma

Omslagontwerp Suzan Beijer grafisch ontwerp

Typografie GBU media

Omslagbeeld: bronzen Romeinse helm uit Judea. Foto: Erich Lessing Culture and Fine Arts
Archives/Hollandse Hoogte.

ISBN 9789401909921

ISBN e-book 9789401909938

NUR 683

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Inhoud

Dankwoord	9
Kaarten	10
Voorwoord – In vrede leven	11
Inleiding – Een glorie groter dan oorlog	19
DE PAX ROMANA	19

DEEL EEN – REPUBLIEK

I	De opkomst van Rome	31
	HET BEGIN	31
	DE REPUBLIEK	37
	OVERZEE	41
II	Oorlog	47
	BLOEDBAD	47
	RIJKDOM EN REPUTATIE – DRIJFVEREN VAN DE MACHT	55
	BETROUWBAAR EN MEEDOGENLOOS	67
III	Vrienden en rivalen	71
	<i>AMICI</i> – DE VRIENDEN VAN DE ROMEINEN	71
	‘GALLIË ALS GEHEEL BESTAAT UIT DRIE DELEN’ – CAESARS INTERVENTIE	78
	BONDGENOTEN EN VIJANDEN	84
	VERZET TEGEN ROME	90
IV	Handelaren en kolonisten	95
	<i>CIVIS ROMANUS SUM</i> – ROMEINEN BUITEN ITALIË	95
	MARKTEN EN UITWISSELING	101
	ROMEINS EN INHEEMS	107

V	‘Hoeveel heb je binnengehaald?’ – Bestuur	113
	PROCONSULS	113
	CILICIË	119
	GELD BINNENHALEN	125
VI	Provincialen en koningen	139
	‘ZE DENKEN IN ELK GEVAL DAT ZE ZICHZELF BESTUREN’	139
	ONDERHANDELEN MET ROME	145
	DE PRIJS VAN VREDE	154

DEEL TWEE – PRINCIPAAT

VII	Keizers	167
	MACHT ZONDER GRENZEN	167
	VREDE EN OORLOG	174
	GRENZEN	178
VIII	Opstand	193
	‘MOET IEDEREEN DE SLAVERNIJ MAAR VOOR LIEF NEMEN?’	193
	DE KONINGIN	196
	BELASTING EN SLECHTE BEHANDELING	203
	EEN PROVINCIE WINNEN EN VERLIEZEN	211
	EEN STERKER GEVOEL VAN IDENTITEIT?	218
IX	Verzet, oproer en roof	223
	‘VREDIG EN RUSTIG’	223
	KONINGEN EN SLECHTE BUREN	227
	MOORD, PLUNDERING EN POLITIEK	240
X	Keizerlijke gouverneurs	251
	‘GESTRENGHEID EN IJVER’	251
	BITHYNIË EN PONTUS – VERSPILLING, CORRUPTIE EN RIVALITEIT	256
	SLECHT VOLK	272

XI	Leven onder Romeinse heerschappij	281
	‘BESCHAVING’ EN ‘ONDERWERPING’	281
	SCHAPEN EN HERDERS, ROMEINEN EN DE PROVINCIEBEWONERS ...	292
	BURGERS, VRIJEN EN SLAVEN	301
XII	Het leger en de grenzen	313
	‘EEN GROTE KRING VAN KAMPMENTEN’	313
	DE ANDERE KANT VAN DE HEUVEL	333
	AANVAL EN VERDEDIGING	341
XIII	Garnizoenen en plundertochten	351
	‘CLANDESTIENE GRENSOVERSCHRIJDINGEN’	351
	GARNIZOENEN, FORTEN EN MUREN	357
	DE ANATOMIE VAN EEN PLUNDERTOCHT	376
	VREES, REPUTATIE EN HEERSCHAPPIJ	385
XIV	Voorbij de Pax Romana	389
	BUITEN HET RIJK	389
	HANDEL EN VERDRAGEN	395
	BURGEROORLOG EN VREDE	405
	Conclusie –Vrede en oorlog	411
	Tijdljn.....	419
	Woordenlijst	425
	Afkortingn	433
	Bibliografie	435
	Noten	453
	Register	499

Dankwoord

Er is veel tijd voor nodig om een boek als dit te schrijven en veel mensen leveren een bijdrage aan dat proces. Zoals altijd wil ik hier mijn diepe dankbaarheid betuigen aan familie en vrienden die het manuscript in verschillende stadia hebben gelezen en becommentarieerd, met name Kevin Powell, Ian Hughes, Philip Matyszak, Guy de la Bédoyère en Averil Goldsworthy. Dorothy King heeft geduldig geluisterd en veel van de ideeën die in dit boek naar voren komen besproken. Bijzondere dank ben ik ook verschuldigd aan mijn agent, Georgina Capel, die op haar enthousiaste manier de situatie schiep waarin ik de tijd kon nemen om dit werk naar behoren te schrijven. Dank ook aan mijn redacteurs, Alan Samson in Groot-Brittannië en Steve Wasserman in de Verenigde Staten, die met hun teams zo'n fraai boek hebben gecreëerd.

Kaarten

1	Het rijk van de Romeinse Republiek, ca. 60 v.Chr.	34
2	Caesar in Gallië	76
3	Cicero's provincie Cilicië	118
4	Het Romeinse Rijk in 60 n.Chr.	170
5	Het Romeinse Rijk ten tijde van de dood van Septimius Severus, 211 n.Chr.	182
6	De Britse stammen en de opstand van Boudicca, 60 n.Chr.	202
7	Judea in 66 n.Chr.	235
8	Egypte en de havens aan de Rode Zee	241
9	Plinius' provincie Bithynië en Pontus	254
10	Grens langs de benedenloop van de Rijn	316
11	Grens langs de bovenloop van de Rijn	320
12	Grens langs de Donau	328
13	Romeins Noord-Afrika	354
14	Grens in Noord-Brittannië en de Muur van Hadrianus	360
15	Oostelijke grens en Parthië	392

Voorwoord

INVREDE LEVEN

P*ax Romana* is een van die Latijnse uitdrukkingen waarvan journalisten en cartoonisten nog altijd verwachten dat hun lezers die zonder vertaling begrijpen, net als *mea culpa* en Shakespeares 'Et tu, Brute?'. Een cartoonist kan een moderne politicus in toga en met sandalen en lauwerkrans afbeelden om Julius Caesar of een Romeinse keizer in het algemeen op te roepen. Hij weet dan dat de mensen zullen denken aan een leider die door zijn omgeving werd verraden, of die ten prooi was aan eigenwaan en krankzinnigheid, zoals Caligula of Nero. Op school wordt nog maar weinig Latijn of Grieks onderwezen, maar televisieseries over Rome zijn populair en om de zo veel tijd verschijnen er drama's op televisie die tegenwoordig steeds vaker in huiveringwekkende beelden een wereld van verraad, seks en geweld afschilderen. Bloed en billen in plaats van het aloude zwaard en de sandalen. Zulke karikaturen vertellen ons weinig over het antieke verleden en des te meer over de huidige amusementssmaak, maar het is opvallend dat de makers ervan hun verhalen zelfverzekerd in een Romeinse context plaatsen omdat ze het gevoel hebben dat het publiek die wereld kan herkennen.

De Romeinen blijven ons fascineren, ook al is het meer dan vijftien eeuwen geleden dat het westelijke Romeinse Rijk instortte. Ze hebben met hun taal, recht, ideeën, plaatsnamen en architectuur een diepgaande invloed gehad op de westerse cultuur, en veel daarvan heeft zelfs doorgewerkt in streken die zij zelf nooit hebben gekend. Leaders en staten vanaf Karel de Grote hebben hun best gedaan om de geest van Rome en de keizers op te roepen als rechtvaardiging voor hun eigen macht. Rome duikt ook vaak op tijdens debatten in de Verenigde Staten over de rol van dat land in de wereld en voor de toekomst, en wordt door mensen van alle politieke stromingen gebruikt. Voor sommigen is het gebruik van militair geweld en diplomatieke druk om een *Pax Americana* over de wereld te verspreiden een hooggestemd ideaal, terwijl anderen het afschilderen als een sinister complot. Wereldrijken zijn niet in

de mode en voor velen moet alles wat met supermachten en imperialisme te maken heeft per definitie slecht zijn. In hun ogen is vrede, of die nu Romeins is of gecreëerd door een moderne supermacht, niet meer dan een sluier waarachter verovering en overheersing worden verdoezeld. Het is geen nieuw idee. Al aan het eind van de eerste eeuw na Christus laat de Romeinse historicus Tacitus een Caledonische krijgshoofd zijn mannen vertellen dat de Romeinen ‘een woestijn creëren en het vrede noemen’.¹

Het citaat komt uit de lovende biografie die Tacitus over zijn schoonvader Agricola schreef en gaat onmiddellijk vooraf aan het dramatische verslag van een veldslag waarin deze man de Caledonische stammen verslaat. In de biografie noch in zijn andere werken komt Tacitus naar voren als een vurig criticus van het Romeinse Rijk; de allesoverheersende toon van de literatuur uit die tijd is er een van verheerlijking van macht en succes. Dat is geen verrassing want het zit in de aard van de mens om gunstig over zichzelf te denken. Zoals de inwoners van de meeste grootmachten waren ook de Romeinen ervan overtuigd dat hun door de goden beschikte overheersing volkomen terecht was, en een goede zaak voor de hele wereld. Keizers beroemden zich erop dat hun heerschappij vrede in de provincies bracht en de hele bevolking ten goede kwam.

Het Romeinse Rijk was heel lang opmerkelijk succesvol en de Pax Romana heerste eeuwen in grote delen van West-Europa, het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Het was een stabiel en klaarblijkelijk welvarend gebied, met weinig tot geen sporen van woestijn. De Romeinse vrede is onmiskenbaar realiteit geweest, want opstanden en grootschalig geweld waren uiterst zeldzaam, zoals zelfs critici van wereldrijken de Romeinen moeten nageven. Hun rijk was in alle opzichten ongewoon en dat maakt het des te belangrijker om te begrijpen wat de Pax Romana, afgezien van de blijvende fascinatie ervoor en het opduiken ervan in de huidige debatten, werkelijk inhield. Het maakt uit of het alleen maar het product was van botte militaire macht en onderdrukking, of van subtielere en meer onderhuidse dwangmethoden. Even belangrijk is het inzicht te krijgen in wat de overheersing de onderworpen bevolking kostte en hoe die het ervoer om deel uit te maken van een vreemd rijk. Een aanzienlijk deel van de wereldbevolking woonde en leefde in het Romeinse Rijk en dat is op zichzelf al een goede reden om te willen begrijpen wat dat betekende. Het is de moeite waard ons af te vragen hoe omvattend en zeker de Pax Romana in werkelijkheid was, maar om te beginnen moeten we dan ook stilstaan bij wat vrede eigenlijk inhoudt.

Ik ben geboren in vreedestijd, als kind van ouders die de Tweede Wereldoorlog hadden meegemaakt. Mijn moeder woonde tijdens de blitzkrieg als klein meisje in Cardiff. Ze herinnert zich nog de huilende sirenes van het luchtalarm, haar angst om in de donkere en koude schuilkelder in hun tuin te gaan zitten, het verschil in geluid tussen bommen, landmijnen en het luchtafweergeschut, het neerkletteren van de granaatscherven, de stank na de luchtaanval en de huizen die tot puinhopen waren ingestort, soms boven op de bewoners. Ze vertelt over de concerten die zij en haar vriendinnen organiseerden en waarmee ze centen ophaalden om ‘een Spitfire te kopen’, over de alomtegenwoordige uniformen en de onmogelijkheid om de straat over te steken vanwege de eindeloze stoet vrachtwagens met soldaten en voorraden die voorbijtrok, op weg naar de havens om de oversteek naar Normandië te maken. Die herinneringen zijn nog altijd levendig en direct wanneer ze over die jaren vertelt. Mijn vader zat als leerling bij de koopvaardijvloot, voer op de Atlantische route en was later in de Middellandse Zee ten tijde van de invasie van Tunesië en Italië. Zijn schip lag in de baai van Napels toen de Vesuvius in 1944 uitbarstte, en hij herinnert zich nog dat hij de as van het dek moest vegen. Hij vertelde maar zelden over de voortdurende dreiging van de U-boten en luchtaanvallen, over munitieschepen die explodeerden en een zee vol brandende stookolie, waar mannen doorheen probeerden te zwemmen om het vege lijf te redden. Hij verliet de koopvaardijvloot en was kort daarna oud genoeg om zijn dienstplicht te vervullen: hij diende in Palestina onder het Britse mandaat, waar de Engelsen zowel voor de Joodse als de Arabische militanten een doelwit waren. Zijn vader had tijdens de Eerste Wereldoorlog aan het westelijke front, in Gallipoli, in Egypte en in Palestina gediend. Ze waren geen van beiden beroepsmilitair. Ze hadden, zoals miljoenen van hun tijdgenoten, ‘hun steentje bijgedragen’ en waren daarna blij te kunnen terugkeren naar het burgerleven.

Terwijl ik dit boek schreef, in 2015, werd herdacht dat Duitsland en Japan zeventig jaar eerder waren overwonnen. Er waren ook herdenkingen van gebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog die honderd jaar geleden hadden plaatsgevonden, maar niettemin lijkt het voor mij nog steeds natuurlijk om over 1939-1945 te praten als dé oorlog, een gewoonte die ik heb overgenomen van mijn ouders en hun generatiegenoten. Mijn broer en ik behoren tot de laatsten die nog geboren zijn in een tijd waarin de levende herinnering aan de Tweede Wereldoorlog niet meer dan een generatie verwijderd was. Het was niet ongebruikelijk op onze school, waar de ouders iets ouder waren dan gemiddeld en tamelijk veel jongens vaders hadden die in het leger

hadden gediend. De vader van ten minste één leerling was een zogenoemde Bevin Boy, een jongeman die tot de tien procent dienstplichtigen behoorde die door het lot werden aangewezen om in de Engelse kolonmijnen te werken. De oorlog leek nog bijzonder dichtbij en de meeste jongens van onze leeftijd waren er min of meer door geobsedeerd. Er werden nieuwe dramaseries uitgezonden en de talloze oorlogsfilms die in de jaren veertig, vijftig en zestig werden geproduceerd waren inmiddels oud genoeg om regelmatig op televisie te komen. Wij bekeken ze gretig, lazen boeken en strips over de oorlog, zetten bouwpakketten van bommenwerpers, jachtvliegtuigen, tanks en oorlogsschepen in elkaar, zwaaiden met speelgoedgeweren tijdens veldslagen waarin een van de partijen meestal de Duitsers of Japanners speelde en deden ons best om het geluid van machinegeweren en exploderende bommen zo goed mogelijk na te bootsen. Soms trokken we in ons spel ook naar het Wilde Westen of de onmetelijke ruimte – zwaartepunten van de televisie in de jaren zeventig – maar bovenal lieten we de Tweede Wereldoorlog herleven. Het was een goede oorlog tegen slechte vijanden en ‘wij’ wonnen, onder aanvoering van de vertrouwde acteurs op het scherm, de helden van onze stripverhalen en onze vaders. In de ogen van een jonge jongen was het veel opwindender dan school, en bij ons spel raakte niemand gewond, afgezien van een enkele blauwe plek of een schram van een doornstruik waar je doorheen moest.

Dé oorlog was in 1945 gewonnen, zodat ik in vredestand ben geboren en opgegroeid. Het was de tijd van de Koude Oorlog, met de dreiging van een Derde Wereldoorlog op de achtergrond, die echter niet reëel was voor een kind, en zover ik mij kan herinneren, raakten de media pas in de jaren tachtig geobsedeerd door de mogelijkheid van een aanstaande nucleaire vernietiging. De Koude Oorlog eindigde vervolgens abrupt, met weinig tot geen waarschuwing vooraf: ik heb meer dan één persoon die voor de militaire inlichtingendienst van de NAVO werkte horen bekennen dat het hen volkomen verraste. Politici spraken over het ‘vredesdividend’: stevige bezuinigingen op de strijdmacht, waarna het vrijgekomen geld aan dingen kon worden uitgegeven waarvan ze vermoedden dat die stemmen zouden opleveren. Als student diende ik in de vroege jaren negentig in het Oxford University Officer Training Corps (UOUTC) waar nog steeds les werd gegeven in het identificeren van voertuigen van het Warschaupact, maar het gevoel dat er nog een plausible vijand was voor een toekomstige, grote oorlog was verdwenen. Het was moeilijk je een nieuwe wereldoorlog voor te stellen en inmiddels was ik zeker oud genoeg om te beseffen hoeveel geluk ik had om in deze tijd te leven. Er

heerste vrede, althans in zoverre dat er geen grootschalige oorlogen woeden waarbij westerse staten betrokken waren. Maar nooit tijdens mijn leven betekende vrede de volledige afwezigheid van gewapende conflicten waarbij Groot-Brittannië betrokken was, laat staan andere delen van de wereld.

Een paar maanden nadat ik werd geboren laaide de strijd in Noord-Ierland op. Decennialang stond het nieuws op televisie bol van beelden van opstanden, rellen, benzinebommen en de nasleep van bomontploffingen en andere aanslagen. Het is waarschijnlijk een kwestie van semantiek en politieke overtuiging wanneer een terroristische campagne een oorlog wordt, maar over het verlies aan levens bestaat geen twijfel. Hoewel de strijd geografisch voornamelijk geconcentreerd was in een relatief klein gebied, werd die soms door de IRA en andere republikeins gezinde paramilitaire groepen ook naar Groot-Brittannië en in sommige gevallen naar het continent overgebracht, met aanslagen op zowel civiele als militaire doelen. Een groot deel van mijn leven stonden er geen afvalbakken op spoorwegstations omdat daar te eenvoudig een bom in verborgen kon worden. In de UOUTC werd ons specifiek verboden om buiten Yeomanry House in uniform te lopen als er geen oefening of parade werd gehouden, vanwege het veronderstelde risico dat we doelwit konden worden van terrorisme. Het is nog niet lang geleden dat dit beleid voor het hele leger is ingetrokken.

Sinds 1945 is er maar één jaar voorbijgegaan waarin niemand van de Britse strijdkrachten in actieve dienst om het leven kwam. Behalve de Koreaanse Oorlog waren er de talrijke conflicten die gepaard gaan met het tanen van een wereldrijk. Tijdens mijn leven waren er de Falklandoorlog en de Eerste Golfoorlog en na de periode van het ‘vredesdividend’ Sierra Leone, Irak en Afghanistan, om nog te zwijgen over de luchtoperaties op de Balkan, in Libië en elders, of de vredesmissies op plaatsen waar die vrede niet altijd perfect was. Het komt maar zelden voor dat kranten en nieuwszenders niet over conflicten ergens ter wereld rapporteren, zelfs wanneer brandhaarden waarbij Groot-Brittannië of het Westen direct betrokken zijn buiten beschouwing worden gelaten. Net als hongersnoden en aardbevingen kunnen oorlogen makkelijk worden weggezet als het soort afschuwelijke dingen dat in verre landen gebeurt. Het nieuws erover blijft fragmentarisch, omdat de cyclus van de actualiteit doordendert naar nieuwe verhalen.

Een lijst van alle conflicten sinds 1945 zou even lang als deprimerend zijn. Niets kwam in de buurt van de grootschalige verwoesting die de twee wereldoorlogen teweegbrachten, maar dat is een schrale troost voor degenen

die te maken hadden met dit geweld, dat varieerde van openlijke oorlogen tussen staten tot langdurige geweldcampagnes van kleine gemeenschappen, milities en andere ongeregelde troepen. Maar voor de meeste westerlingen zijn zelfs de conflicten waarbij hun eigen landen betrokken waren kwesties geweest die zich op grote afstand afspeelden, uitgevoerd door beroepsmilitairen, zonder directe invloed op het dagelijkse leven. Groot-Brittannië is sinds de Tweede Wereldoorlog niet meer geconfronteerd met de dreiging van een invasie, in de VS ontbrak die nog langer. Na 1945 heeft geen enkel conflict het bestaan van die landen serieus in gevaar gebracht, of hun voedselvoorziening of aanvoer van andere basisbenodigdheden bedreigd. De Koude Oorlog had tot dat niveau kunnen escaleren, maar dat is ondanks een paar crises niet gebeurd.

De grootste bedreiging voor de westerse landen is tegenwoordig het terrorisme. Op dit ogenblik domineert dat onderwerp alle media, want ik schrijf dit voorwoord in november 2015, een paar dagen na de bloedige terroristische aanslagen in Parijs, die meer dan honderd onschuldige mensen het leven kostten en vele anderen kritiek, wellicht fataal, hebben verwond. Hoe afschuwelijk de aanslagen ook waren, zij zullen er niet toe leiden dat Parijs ophoudt te functioneren als commercieel centrum, zetel van de overheid en thuis van meer dan twee miljoen mensen. Het leven gaat door, hoe afschuwelijk het ook is voor hen die geliefden verloren, net zoals het leven doorging na de aanslagen in New York, Washington, Londen, Brussel, Madrid en Sydney. Het aantal terroristen en de middelen en wapens waarover ze beschikken beperken de schade die ze kunnen aanrichten. In de Tweede Wereldoorlog kostte het langdurige bombardementen die op een veel grotere schaal dood, verderf en verwoesting zaaiden om middelgrote of grote steden te verwoesten.

Terroristen streven naar publiciteit, willen angst zaaien en hun reputatie versterken. Op eigen kracht kunnen ze geen militaire overwinning boeken en dus hopen ze de landen die ze aanvallen te ontwrichten, de publieke opinie te beïnvloeden en bepaalde politieke doeleinden te bereiken. Terreur is bijzonder moeilijk te bestrijden en het is waarschijnlijk dat zulke meer of minder incidentele aanslagen nog lange tijd zullen doorgaan. Hoe succesvol veiligheidsdiensten ook zijn in het beperken en bemoeilijken van mogelijke terroristische aanslagen, het valt te betwijfelen of ze elk complot kunnen voorkomen. Statistisch gezien blijft het risico om slachtoffer te worden heel laag binnen de zeer grote bevolkingsaantallen in moderne landen, en mensen passen zich aan. Misschien zijn we iets nerveuzer door de nieuwe dreiging, maar nog altijd zijn we vooral bezig met de alledaagse vreugden en zorgen van

onze eigen levens. De kans is groot dat aanslagen minstens evenveel woede als angst wekken onder het publiek, misschien zelfs meer. De grote meerderheid in westerse landen zal het gevoel blijven houden in vrede te leven. De meesten van ons beschouwen de stabiliteit, veiligheid, welvaart en veel hogere levensverwachting in de naoorlogse wereld als natuurlijk en normaal, zelfs als een recht. Het kost ons moeite om te bedenken dat het niet meer dan een kwestie van geluk is wanneer en waar we worden geboren.

Dit boek gaat over de Romeinse wereld en het Romeinse Rijk. Ik heb zo lang over mijn eigen leven en onze eigen tijd uitgeweid om duidelijk te maken dat vrede geen absoluut maar een relatief begrip is. Mensen kunnen het gevoel hebben in een vreedzame wereld te leven terwijl er sprake is van georganiseerd geweld of zelfs van grootschalige operaties. Afstand heeft een enorme invloed op het perspectief. Iemand die in het leger zit, en dan vooral in de actief inzetbare onderdelen, heeft waarschijnlijk een heel ander gevoel bij deze decennia dan zijn of haar familieleden. Het is van groot belang om dat te bedenken wanneer we naar de bronnen uit de Romeinse tijd kijken. We moeten niet verbaasd zijn om zelfs op het hoogtepunt van de veronderstelde Pax Romana ergens in het rijk aanwijzingen voor gevechten en oorlogen te vinden. Van belang is dat we inzicht krijgen in de schaal en frequentie van zulke incidenten en proberen te beoordelen in hoeverre die het leven van de totale bevolking raakten. De antwoorden zullen waarschijnlijk niet eenvoudig zijn, maar dit is de kernvraag. Zelfs in de moderne wereld is vrede een schaarse en kostbare zaak. Als de Romeinen werkelijk omstandigheden schiepen waardoor de meeste provincies langdurig in vrede konden leven, dan is het de moeite waard om die prestatie te bestuderen.

Ik ben een historicus en dit boek is een poging om een aspect van het verleden omwille van zichzelf te begrijpen. Het is niet bedoeld als rechtvaardiging of veroordeling van de Romeinen of enig ander wereldrijk, maar alleen om uit te leggen wat er gebeurde en waarom. Het is evenmin mijn bedoeling om gedetailleerde vergelijkingen tussen de Romeinen en andere imperiale machten te maken, en nog minder om lessen voor vandaag te trekken. Anderen zijn veel beter gekwalificeerd om over dergelijke zaken te schrijven en ongetwijfeld zullen tal van mensen die weinig over de geschiedenis of de huidige tijd weten in schrille bewoordingen gaan beweren dat het Romeinse verleden dit of dat bewijst. Er kunnen lessen worden geleerd uit de geschiedenis, maar het is wijs om er eerst veel werk van te maken een periode zelf te begrijpen, alvorens conclusies te trekken. Met dat doel heb ik dit boek geschreven.

Inleiding

EEN GLORIE GROTER DAN OORLOG

‘Ik stel geen grens aan hun macht noch in tijd noch in omvang; aan Rome heb ik een rijk zonder einde geschonken.’ – *De verklaring van Jupiter in Vergilius’ Aeneis, jaren 20 v. Chr.*¹

DE PAX ROMANA

‘Als iemand zou worden gevraagd in welke periode van de wereldgeschiedenis het menselijk ras het gelukkigst en welvarendst is geweest, zou hij zonder aarzeling het tijdvak tussen de dood van Domitianus en de troonsbestijging van Commodus [96-180 n. Chr.] noemen. Het enorme gebied van het Romeinse rijk werd met absolute macht geregeerd, waarbij rechtschapenheid en wijsheid de richtsnoeren waren.’²

Edward Gibbons oordeel over het Romeinse Rijk op zijn hoogtepunt was zeer genereus en onderstreepte het belang van zijn hoofdthema bij de beschrijving van het verval en de ondergang van het rijk. Vanuit het perspectief van de late achttiende eeuw was het niet onredelijk. Het Europa van Gibbons tijd was verdeeld in grote en kleine koninkrijken die altijd om de macht strenden en vaak oorlog voerden, terwijl Noord-Afrika en Azië, terecht of ten onrechte, primitief leken. Onder Rome was dit hele gebied verenigd geweest en deelde het dezelfde hoge Grieks-Romeinse cultuur. Het was een monarchie, enigszins verhuld door ‘het beeld van vrijheid’, maar intrinsiek goed wanneer de monarch een fatsoenlijke en capabele man was. De monumenten van de Romeinse voorspoed (tempels, wegen, aquaducten, circussen en bogen) waren tot in de dagen van Gibbon bewaard gebleven. De meeste zijn er nog steeds

en eeuwen van archeologische opgravingen hebben er nog veel meer aan het licht gebracht, naast tal van andere grote en kleine voorwerpen. Het rijk was welvarend omdat er vrede heerste en de oorlogvoering naar de door het leger bewaakte grenzen was verbannen. Dat was de Pax Romana of Romeinse vrede, die het grootste deel van de bekende wereld tot bloei liet komen.

Nog altijd staan mensen versteld van de technische vaardigheden van de Romeinen en de kennelijke moderniteit van hun wereld. Dit beeld van hoge ontwikkeling staat naast dat van decadentie, van de onderliggende onmenselijkheid van massale slavernij, bloederige gladiatorenspelen en de grillige, zeer persoonlijke wreedheid van krankzinnige en verdorven keizers. Maar ondanks dat heerst er een gevoel dat de wereld aan de overkant van Romes grenzen troosteloos en grimmig was. Rome was de beschaafde wereld en de grenzen ervan werden gemarkeerd door barrières als de Muur van Hadrianus, die nog altijd als herinnering aan het verloren rijk door de heuvels van Northumbria kronkelt. Feitelijk was die muur ongebruikelijk en waren zulke lineaire grenzen zeldzaam. Toen Rome instortte, zonk Europa weg in de duistere middeleeuwen, raakten geletterdheid en wetenschappelijke kennis vrijwel in vergetelheid en woedden er oorlogen en allerlei geweld waar ooit vrede had geheerst.

Vrede is tegenwoordig bijna even zeldzaam als het voor Gibbon en zijn tijdgenoten was, en als de Romeinen werkelijk een lange periode van vrede in een zo groot gebied wisten te bewerkstelligen, dan verdient dat studie en uitleg. Voor de auteurs van de oude wereld, zowel Grieken als Romeinen, was het prijzen van de vrede een gemeenplaats, maar ze accepteerden ook zonder meer dat er vaak oorlogen werden gevoerd. Het woord pax begon in de eerste eeuw v.Chr. iets te betekenen dat dicht bij onze 'vrede' in de buurt komt. De vrede werd bezongen door dichters en vaak aangewezen als de meest begerenswaardige staat. Romeinse keizers lieten zich erop voorstaan dat ze de vrede bewaarden en soms werd de uitdrukking 'Romeinse vrede' gebruikt bij de opsomming van al het goeds dat het rijk had gebracht. Maar ze spraken ook veel over de glorie van de overwinning. Het woord *imperator*, waarvan het Franse *empereur* en Engelse *emperor*, 'keizer', is afgeleid, betekent 'zegevierende generaal' en de reputatie van een keizer liep flinke schade op wanneer zijn troepen ernstige verliezen leden, of hij het leger persoonlijk aanvoerde of niet.

Oorlogvoering speelde een centrale rol in de geschiedenis van Rome en dankzij hun vele oorlogen veroverden de Romeinen een imperium dat zich uitstreckte van de Atlantische Oceaan tot de Eufraat en van de Sahara tot

het noorden van Brittannië. De enorme omvang ervan is nog altijd indrukwekkend: geen enkele andere wereldmacht heeft ooit alle landen rond de Middellandse Zee beheerst. Dat dit rijk tot stand kwam in een tijd voordat er moderne communicatie- en transportmiddelen bestonden is al opzienbarend, maar het grootste wonder is dat het zo lang heeft bestaan. Sicilië, de eerste Romeinse provincie, bleef meer dan achthonderd jaar onder Romeins gezag. Brittannië, een van de laatste aanwinsten, was drieënhalve eeuw Romeins. Een oostelijk rijk dat zichzelf als Romeins beschouwde overleefde zelfs nog langer, en sommige streken waren vijftien eeuwen ‘Romeins’. Andere leiders en machten, met voorop Alexander de Grote en Djengis Khan, veroverden hun gebied veel sneller dan de Romeinen, en een handjevol beheerste een groter gebied, ongeveer een kwart van de wereldbol in het geval van het Britse Rijk. Maar geen van die wereldmachten bleef zo lang bestaan en het valt te betwijfelen of enig ander rijk zo veel invloed op de latere geschiedenis heeft gehad.

Dat de Romeinen oorlogszuchtig en agressief waren, behoeft nauwelijks betoog want zonder geweld komen er geen wereldrijken tot stand en blijven ze niet overeind. Exacte cijfers zijn onmogelijk te geven maar we kunnen gerust zeggen dat er in de loop van de eeuwen miljoenen mensen zijn omgekomen in de oorlogen van Rome, dat er miljoenen tot slaaf werden gemaakt en dat er nog meer onder Romeinse heerschappij leefden, of ze dat wilden of niet. De Romeinen waren imperialisten, een woord dat is afgeleid van het Latijnse *imperium*, hoewel zij daar een iets andere betekenis aan gaven dan wij tegenwoordig. Ook deze constatering is vanzelfsprekend. Het succes van de Romeinen suggereert dat ze goed waren in oorlogvoering en in het politieke spel om anderen te overheersen. Andere rijken hebben iets dergelijks gedaan, hoewel er niet één het grote Romeinse talent bezat om anderen op te nemen. Toen het rijk in het westelijke Middellandse Zeegebied uiteindelijk instortte, was er geen spoor van onafhankelijkheidsbewegingen in een van de provincies, in schril contrast tot de situatie bij het uiteenvallen van de twintigste-eeuwse wereldrijken na 1945. Het systeem om hen heen raakte in verval, maar niettemin wilden de inwoners van de provincies Romeins blijven. Een wereld zonder Rome was nauwelijks voorstelbaar en had kennelijk weinig aantrekkingskracht.

De heerschappij van Rome duurde zo lang dat de herinneringen aan een tijd daarvoor niet meer dan vaag kunnen zijn geweest. Opstanden waren verrassend zeldzaam, en deden zich vrijwel telkens binnen een of twee generaties

na de verovering voor. Toen het imperium op zijn toppunt was, lag het grootste deel van het Romeinse leger aan de grenzen, zodat een Griekse redenaar uit de tweede eeuw n.Chr. de soldaten kon vergelijken met een beschermende muur die het rijk omgaf alsof het één enkele stad was. De militaire strijd ging door, maar werd vooral aan deze grenzen gevoerd. De provincies binnen het rijk hadden kleine garnizoenen en in tal van gebieden waren maar zelden Romeinse soldaten te zien. Grote delen van het rijk kenden perioden van een eeuw of langer zonder oorlogen.

Dat is althans de traditionele zienswijze, die in grote lijnen ook de populaire opvatting over Rome weerspiegelt. In de wetenschappelijke wereld veranderen de opvattingen veel vaker, en elke historicus of archeoloog die zich met deze periode bezighoudt zou heel wat kanttekeningen bij dit overzicht kunnen zetten; sommigen zouden het zelfs volkomen van de hand wijzen. Laten we voorlopig alleen vaststellen dat de werkelijkheid aanzienlijk gecompliceerder is dan deze globale samenvatting. Wat echter wel vaststaat is dat de Romeinen hun macht bijzonder lang uitoefenden en dat die heerschappij grote delen van het rijk lange perioden zonder militaire activiteit, laat staan openlijke oorlogvoering, opleverde.

Het is belangrijk voor ogen te houden hoe uitzonderlijk dit is geweest in de geschiedenis, en vooral in de gebieden die Rome beheerste. West-Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten hebben sinds die tijd nooit meer een periode van een hele eeuw zonder ten minste één grootschalig conflict gekend, en meestal waren het er aanzienlijk meer. Onze generatie, die ruwweg de laatste halve eeuw in de westerse wereld heeft gewoond, is al te snel geneigd om vrede vanzelfsprekend te vinden en als de natuurlijke staat der dingen te beschouwen: we zijn te welvarend, te hoog opgeleid, kortom te hoog ontwikkeld om toe te staan dat dit allemaal zomaar door oorlog zou worden weggevaagd. Buitenlandse aangelegenheden in het algemeen, laat staan beslissingen over militaire verplichtingen, spelen nauwelijks een rol bij de uitslag van verkiezingen.³

In zeker opzicht wijkt dit misschien niet zo heel veel af van het levensgevoel van velen in het Romeinse Rijk. Als dat zo is, dan was dat gevoel aanvankelijk een bijna toevallig neveneffect. Rome had het grootste deel van de bekende wereld niet veroverd met de bedoeling een gouden eeuw van vrede tot stand te brengen. De expansie kwam voort uit verlangen naar profijt en opbrengst en Romeinen praatten tamelijk openlijk over de rijkdom en glorie die hun dominantie opleverde. Maar ze hadden het ook veel over vrede als de

meest begerenswaardige staat. Aan het begin van de eerste eeuw n.Chr. sprak de dichter Ovidius over een monument voor de vrede, meer in het bijzonder de vrede die keizer Augustus tot stand had gebracht. Hij hoopte dat de godin van de vrede haar ‘liefslijke aanwezigheid in de hele wereld’ wilde laten vertoeven, zodat er ‘vijanden noch voedsel voor triomftochten’ zouden zijn en zij, de godin, ‘voor onze generaals een grotere glorie dan oorlog’ zou vormen. Hij vervolgt: ‘Moge de soldaat slechts wapens dragen om de gewapende agressor tegen te houden...! Moge de wereld nabij en ver de zonen van Aeneas vrezen, en waar er een land zou zijn dat Rome niet zou vrezen, moge het in plaats daarvan Rome liefhebben!’⁴

Ovidius was een van de minst krijgsvreemde dichters van Rome, maar zelfs zijn vrede was de vrede die voortkwam uit de Romeinse overwinning, waarin vijanden verslagen waren of overreed om de Romeinse heerschappij te accepteren en Rome ‘lief te hebben’. Het was geen vrede tussen gelijken, gebaseerd op wederzijds respect. Vroeger hield de dichter Vergilius zijn landgenoten voor: ‘Jij, Romein, moet bedenken: jij bent tot heerser geboren. Dit zal jouw eigen talent zijn: een hechte vrede opleggen, onderworpenen sparen, neerslaan wie zich verzetten!’⁵ Het Latijnse werkwoord *pacare* (‘pacificeren’), met dezelfde wortel als *pax*, werd vaak gebruikt om agressieve oorlogvoering tegen een ander volk te beschrijven. De Pax Romana kwam voort uit Romeinse overwinning en verovering. Oorlogen werden gevoerd omdat ze Rome profijt opleverden en, zo zagen de Romeinen het althans zelf, voor hun eigen veiligheid; pas wanneer die waren veiliggesteld door de opgelegde heerschappij was er een zeker plichtsbef om de overwonnenen goed te besturen, en voor vrede en veiligheid in de provincies te zorgen. Dat veranderde overigens niets aan het openlijke streven om profijt te trekken uit de Romeinse dominantie, maar vulde die aan. Vrede bevorderde de welvaart en betekende daarom ook hogere belastingopbrengsten en andere inkomsten.

Rome veroverde de macht over het grootste deel van de drie in de oudheid bekende continenten: Europa, Afrika en Azië. Volgens Vergilius beloofde Jupiter de Romeinen *imperium sine fine*, een rijk of macht zonder einde of grens. De overwonnenen, of ze het leuk vonden of niet, kregen de ‘Romeinse vrede’ met meedogenloos militair geweld of de dreiging daarmee opgelegd: Tacitus’ woestijn die vrede werd genoemd. De Romeinen begrepen heel goed dat anderen misschien niet door hen overheerst wilden worden, maar dat betekende niet dat ze ooit serieus twijfelden aan de rechtmatigheid van hun machtsuitbreiding.

Als oorlogszuchtige, agressieve imperialisten buiten de Romeinen hun veroveringen voor eigen gewin uit. Imperialistische wereldrijken worden tegenwoordig niet zeer bewonderd, en het minst door academici in het Westen. Englands eigen imperialistische verleden wordt grotendeels genegeerd (zoals geschiedenis in het algemeen, op enkele specifieke onderwerpen en perioden na), of bekeken met een bittere en vijandige blik. In de Verenigde Staten zijn pogingen om het eigen land te vergelijken met imperia uit het verleden, zoals het Engelse, Romeinse of een ander rijk, veelal omstreden en een weerspiegeling van de zeer verschillende visies op de rol die Amerika in de wereld zou moeten spelen. Ongeveer een eeuw geleden huldigden de meeste mensen in het Westen, hoewel niet iedereen, min of meer het idee dat grote rijken iets goeds konden zijn, en vaak ook waren. Tegenwoordig ligt het precies andersom. Stappen van de Verenigde Staten en hun bondgenoten om elders in de wereld in te grijpen krijgen al snel het verwijt imperialistisch te zijn, niet alleen van de kant van de beoogde doelwitten en hun bondgenoten, maar ook uit eigen land.

Het gevaar ligt op de loer dat we de ene te grote vereenvoudiging hebben vervangen door een andere. De afkeer van grootmachten leidt al gauw tot een sceptische houding tegenover hun prestaties. Veel recente studies zetten vraagtekens bij de efficiëntie van de Romeinse staat, zowel ten tijde van de Republiek als het principaat. Archeologen die vroeger enthousiast over het proces van romanisering van de provincies spraken, hebben die term en het concept erachter vrijwel allemaal, en vaak met opvallende vurigheid, afgezworen. Ze twijfelen aan de invloed en doorwerking van de Romeinse overheersing en kennen aan elk teken van verzet, politiek of cultureel, groter gewicht toe dan aan de eeuwen van imperialistische overheersing, die ze als een afwijking beschouwen. De Romeinen worden meer afgeschilderd als wrede uitbuiters dan als een civiliserende invloed op de wereld en in het kader van deze bredere scepsis wordt ook de werkelijkheid van een Pax Romana in twijfel getrokken. Trotse uitspraken dat er in de hele wereld vrede heerst worden in die visie weinig meer dan propaganda om de imperialistische overheersing te rechtvaardigen en het frequente banditisme in het binnenland, het verzet en de onderdrukking door de autoriteiten te verdoezelen. Veel moderne opvattingen over de Romeinse wereld zijn buitengewoon grimmig. Een schrijver karakteriseerde de geschiedenis van het Romeinse Rijk als 'diefstal met geweldpleging'. Een ander is minder extreem, maar nog altijd kritisch:

De Romeinse beweringen dat de provinciebewoners ononderbroken vrede genoten waren een overdrijving, en sommige Romeinen wisten dat. Afgezien van het routineuze geweld dat het leven in alle oude samenlevingen kenmerkte, leden de provincies ook onder revoltes en burgerconflicten van een serieuzere aard dan de keizers wilden toegeven. De provincies werden gepacificeerd, maar dan herhaaldelijk in plaats van voor eens en altijd, en ze waren niet vredig.⁶

Hier blijft iets van de Pax Romana bestaan, maar de reikwijdte ervan is bijzonder beperkt. Belangrijk is echter wel de opmerking dat het vermeende 'routineuze geweld' niet specifiek Romeins was. Een andere studie erkent weliswaar dat er een wijdverspreide vrede in een groot deel van het rijk heerste, maar de prijs die de provinciale bevolking daarvoor moest betalen was naar de opvatting van de auteur veel te hoog: 'De Romeinse vrede, ook al was het voor het overgrote deel van de bevolking de vrede van het gedomesticeerde vee dat uitsluitend werd gehouden omwille van wat het produceerde, was een duurzame realiteit.'⁷

De omvang en lange levensduur van Romes heerschappij kan echter niet worden weggeredeneerd, en dat betekent dat zulke opvattingen moeten uitgaan van langdurige onderdrukking of van opstanden en grootschalig bloedvergieten als een vast kenmerk van de geschiedenis van veel of zelfs de meeste provincies. Dat maakt het lange voortbestaan van het imperium moeilijk uit te leggen. Zo'n interpretatie impliceert zelfs dat de Romeinen nog beter waren in overheersing dan we dachten en zou, als ze waar was, van grote invloed zijn op ons begrip van deze periode. Andere historici suggereren voorzichtig dat het toeval was dat het rijk zo lang bleef bestaan, het gevolg van bredere factoren die ertoe leidden dat een zo groot deel van de wereld zich rond een gemeenschappelijk mediterrane economisch model verenigde. Maar een succes dat zo veel eeuwen aanhoudt, suggereert dat er meer aan de hand moet zijn geweest dan louter toeval en werpt bovendien de vraag op waarom het uitgerekend Rome en niet een andere staat was die deze wereld domineerde.

In grote delen van het rijk zijn de tekenen van welvaart evident, wat echter niet betekent dat comfort en rijkdom gelijkelijk of eerlijk verdeeld waren. Wel betekent het dat de provincies niet zo zwaar werden uitgebuit dat ze geruïneerd raakten en alle inwoners in volstrekte armoede werden gedompeld, ook al hadden sommigen ongetwijfeld ernstig te lijden. Ook ontbreken er voor lange perioden in grote delen van het Romeinse Rijk duidelijke

aanwijzingen dat er oorlog werd gevoerd, zodat de aanname dat er wel strijd zou zijn geweest moet worden afgeleid uit vage suggesties, of eenvoudig uit de overtuiging dat de keizerlijke propaganda wel veel onwaarheden zal bevatten. De bewering dat er opstanden waren is voor de meeste provincies en perioden moeilijk hard te maken. Dan is er nog de vraag naar het geweld op kleinere schaal. Werd dat door Rome getolereerd, of beschouwde het rijk het als onuitroeibaar? Veel historici nemen aan dat banditisme een algemeen verschijnsel was in het rijk, maar ook daarvoor zijn de bewijzen verre van eenduidig.

De periode van Romeinse overheersing beslaat een groot deel van de geschiedenis van de landen die in het rijk waren opgenomen en het is duidelijk dat de leefomstandigheden onder het Romeinse gezag volstrekt anders waren dan voor of na die tijd. Het is daarom de moeite waard om de Pax Romana nog eens onder de loep te nemen en te proberen de ware aard ervan te begrijpen: heersten de Romeinen al dan niet over een vredig en stabiel imperium waarin oorlog zeldzaam was en grotendeels verbannen naar de randen van het rijk? Om deze veelomvattende vraag te beantwoorden moeten we kijken hoe het rijk tot stand kwam en hoe het werd bestuurd. Van groot belang is daarbij dat we de belevingswereld van de overwonnen volken evenveel aandacht schenken als die van de Romeinen, ondanks alle problemen met het bewijsmateriaal dat grotendeels afkomstig is van de overheersende macht.

Ik heb niet de illusie dat ik tot in detail kan behandelen hoe het leven na het opleggen van het Romeinse gezag of directe bestuur in allerlei opzichten veranderde, want het onderwerp is uitgebreid en complex. Veel bewijsmateriaal is archeologisch van aard en dus afhankelijk van het aantal en de kwaliteit van opgravingen, het veldonderzoek en ander werk dat in een bepaalde streek is verricht. Voor sommige provincies beschikken we over veel meer gegevens dan voor andere, en vaak zijn die geconcentreerd in bepaalde gebieden binnen die regio's en hebben ze betrekking op specifieke vormen van nederzettingen, rituelen of funeraire praktijken. Het is niet eenvoudig om op grond van analyse van deze gegevens een algemeen beeld van een provincie te creëren dat vervolgens vergeleken kan worden met de situatie van voor de Romeinse overheersing om zo veranderingen in kaart te brengen. In de westelijke provincies zijn aardlagen van na de komst van de Romeinen aanzienlijk eenvoudiger te dateren aan de hand van munten en de sneller veranderende vormen van keramiek en andere goederen. Het tempo van verandering in de pre-Romeinse ijzertijd kan niet zo makkelijk worden gemeten als sommige ontwikkelingen in de Romeinse periode. Alle gegevens zijn bovendien on-

derhevig aan interpretatie waarbij de opvattingen vaak radicaal uiteenlopen of worden ontkracht door nieuwe ontdekkingen of nieuwe analysemethoden. Ik heb geprobeerd alle gegevens recht te doen, maar presenteer hier mijn eigen opvattingen daarover. Anderen zullen tot andere interpretaties komen.

Dit boek biedt een overzicht en probeert een idee te geven van de verschillende manieren waarop het Romeinse Rijk werd beleefd. Het is zeker niet volledig. De werken die in de eindnoten worden geciteerd geven de geïnteresseerde lezer dankzij hun verwijzingen naar weer andere studies de mogelijkheid om zich verder te verdiepen in de vele onderwerpen die hier alleen kunnen worden aangestipt. Er hadden nog veel meer boeken en artikelen kunnen worden toegevoegd aan de noten, en zoals altijd erken ik zonder meer schatplichtig te zijn aan het werk van veel andere historici en onderzoekers. Mijn doel is de meest relevante gegevens en interpretaties te presenteren en even uitvoerig uit te leggen wat we niet weten als wat we wel weten. Bij vrijwel elke bewering in een werk over de oude wereld kunnen kanttekeningen worden geplaatst. Ik hoop dat de lezer in dit boek voldoende gegevens en uitleg over de manier van interpreteren krijgt aangereikt om zich een eigen oordeel te kunnen vormen.

Hetzelfde geldt voor de bredere vraag of het bestaan van het Romeinse Rijk een goede zaak was of niet, waarop volgens mij geen eenvoudig antwoord mogelijk is. Het is zinloos om ons af te vragen wat er zou zijn gebeurd als het er niet was geweest, maar niettemin is het goed te beseffen dat Rome zeker niet de enige agressieve en imperialistische staat van de oude wereld was. We mogen de inwoners van de provincies en de volken buiten het rijk evenmin idealiseren als de Romeinen zelf. Om te kunnen bepalen of de situatie in een bepaald gebied verbeterde of verslechterde, is het van belang om in elke regio na te gaan hoe vaak er oorlog werd gevoerd voordat de Romeinen er op het toneel verschenen. Wereldrijken zijn uit de mode en veel aspecten van de Romeinse samenleving zijn vreemd en onaangenaam in moderne ogen, maar een afkeer van Rome mag niet automatisch worden omgezet in sympathie voor anderen of in een dwangmatige ontkenning dat de Romeinen ook maar iets waardevols tot stand hebben gebracht. Even misleidend is de tendens om het imperialisme, de oorlogvoering of de ‘grand strategy’ van de Romeinen zo zwaar te benadrukken dat alle andere partijen daarnaast louter passief lijken. Er waren talrijke andere volken, staten en leiders in de oude wereld met hun eigen bedoelingen, ambities en angsten.

De Romeinen waren succesvoller dan hun rivalen en creëerden een

groot rijk dat ze zeer langdurig bestuurden. De invloed ervan werd in de provincies maar ook tot ver over de grenzen gevoeld. De vraag in hoeverre er vrede in het rijk heerste moet altijd worden afgewogen tegen de kostprijs, en in algemenere zin is het de moeite waard om na te gaan hoe zeer het leven veranderde onder invloed van de overheersing. Elke bespreking van de Romeinse vrede, wat die ook precies inhield, moet daarom uitgaan van de context van de Romeinse veroveringen en gebaseerd zijn op inzicht in hoe het imperium functioneerde. De bestuurlijke en militaire machinerie van de Romeinse staat bepaalde de grenzen van wat er bereikt kon worden, ongeacht de ambities van de leiders. Dit boek gaat over vrede en soms over verdediging, maar het is ook een boek over veroveringen, agressie, oorlogvoering, geweld en uitbuiting, en dus moeten we beginnen met de Romeinen als veroveraars, niet als imperialistische overheersers.

Een omvattende en meeslepende geschiedenis van de Romeinse vrede: van de bloedige veroveringen van de agressieve Romeinse republiek via de eeuw van Caesar en Augustus tot de gouden eeuw van welvaart onder Marcus Aurelius.

De pers over *Pax Romana*:

‘Zijn beste in een reeks van excellente boeken over het oude Rome, vanwege zijn overzicht en diepgang.’

– Peter Jones in *BBC History*

‘Goldsworthy weet zijn onderwerp sprankelend tot leven te brengen, zijn relaas kent een urgentie die je normaal gesproken alleen aantreft bij hedendaagse geschiedenis.’

– *The Times*

‘Bewonderenswaardig grondig relaas van hoe zij hun rijk veroverden en onder duim hielden.’

– *Express*

De pers over *Augustus*:

‘In een mooie en uitvoerige biografie maakt de historicus Adrian Goldsworthy korte metten met roddels rondom de eerste keizer van het Romeinse Rijk.’

– *NRC Handelsblad*

‘Goldsworthy’s inzichten en gevolgtrekkingen zijn uitmuntend van begin tot eind.’

– *The Washington Post*

‘Een boek om van kافت tot kافت te verslinden maar ook om steeds naar terug te keren, vanwege de grote verscheidenheid aan karakters en gebeurtenissen.’

– *Daily Express*

‘Uitmuntend, niet neer te leggen én wetenschappelijk onderbouwd.’

– Simon Sebag Montefiore in de *Evening Standard*

